

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת בהר תשע"א
(נכתב ונערך על פי שיחות משנים קודמות)
וחי אחיך עמד

ולכן סדרה התורה את הפרשיות הללו בזו אחר זו.

התורה דואגת לחוטא בכל שלבי התדרדרותו

ובכל זאת, עם כל הכעס שכועסת התורה על חוטא זה, ועם כל מה שהתורה מציינת מה שיקרה לו ואיך יפול וידרדר, דואגת לו התורה בכל שלב ושלב משלבי התדרדרותו. כשהוא מוכר את מטלטליו או את שדותיו, דואגת לו התורה שלא יונו אותו - "אל תונו איש את אחיו" (ויקרא כה, יד). אח"כ, כשהוא יורד מנכסיו, מצוה התורה "והחזקת בו" (שם, לה). צריך להשתדל לתמוך בו בדרך כבוד, לסדר שיוכל להרויח את לחמו בעבודה או במסחר, שלא יצטרך לקבל צדקה (ע"ר רש"י שם), ואם אי אפשר לעזור לו באופן זה, מצוה התורה להלוות לו כסף, ואוסרת ליטול ממנו ריבית - "אל תקח מאתו נשך ותרבית" (שם, לו). מדוע אוסרת התורה ליטול ממנו ריבית? - מנמקת התורה: "וְחִי אֲחִיךָ עִמָּךְ" (שם). מה פירוש "וְחִי אֲחִיךָ עִמָּךְ"? אפשר שהדברים מתפרשים ע"פ דברי הכתוב בהמשך: "אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ פְּנִינָה, לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים" (שם, לח), שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלקים, וכל היוצא ממנה כעובד עבודה זרה ח"ו (רש"י שם ע"פ הגמ' בכתובות קי, ב). מה קשור ענין זה לכאן? מדוע מלמדת אותנו התורה ענין זה דווקא כאן, במסגרת פרשת רבית? חושבני שכוונת התורה היא כך: אל תקח ממנו נשך ותרבית, כדי שיוכל להתקיים בו "וְחִי אֲחִיךָ עִמָּךְ", כלומר שיוכל להיות עמך בא"י, ולא יצטרך לברוח לחו"ל בגלל חובותיו ההולכים ותופחים מחמת הרבית. כי מה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים, הוא כדי שתגורו בא"י ולא כדי שתגורו בחו"ל. התורה דואגת א"כ לחוטא, שיוכל להמשיך לגור בא"י. [ועוד יש לפרש "וְחִי אֲחִיךָ עִמָּךְ" ע"פ מה שכתבו התוספות (ב"מ ע, ב סוף ד"ה תשיך), שמי שמלוה בריבית לא קם בתחית המתים. "אל תקח מאתו נשך ותרבית... וְחִי אֲחִיךָ עִמָּךְ" פירושו א"כ: אל תקח ממנו ריבית כדי שכשיחיה הלווה בתחית המתים יחיה עמך, שתקום גם אתה בתחית המתים. אבל אם תקח ממנו רבית, יחיה הלווה לבדו בתחית המתים, כי אתה לא תזכה לקום עמו. לפי פירוש זה, הדאגה כאן איננה לחוטא הסוחר בפירות שביעית, אלא למלוה].

גם אם המשיך החוטא לחטוא והדרדר עוד עד למצב שצריך להיות נמכר לעבד, עדיין ממשיכה התורה לדאוג לו: "לא ימכרו ממקרת עבד" (כה, מב). אסור למכור אותו בדרך של בזיון על אבן המקח (רש"י שם), או לפרסם בעיתון: "יש

למה נסמכה פרשת שמיטה ויובל לפרשת הונאה

בממון?

פרשתנו פותחת בדיני שמיטה ויובל (ויקרא כה, א-ג). אחר כך עוברת התורה לצוות על איסור הונאת ממון: "וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְּכָר לְעַמִּיתְךָ, או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו" (שם, יד). מה הקשר בין הענינים? ע"פ פשט הכתוב, התשובה לשאלה זו היא, שכיון שהתורה רצתה לומר: "בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עַמִּיתְךָ, בְּמִסְפַּר שָׁנֵי תְבוּאוֹת יִמְכַר לְךָ" (שם, טו), היינו: שמחיר שדה יקבע על פי מספר השנים שבין שנת המכירה לשנת היובל הבאה, לכן סמכה את פרשת "וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְּכָר לְעַמִּיתְךָ" לפרשת היובל.

אבל הגמרא מסבירה את סמיכות הפרשיות הללו באופן נוסף. אומרת הגמ' (קדושין כ, א): "ב'א ור'אה כמה קשה אבקה של שביעית [היינו, איסור קל שבהלכות שביעית. והכוונה היא לאיסור סחורה בפירות שביעית, שאין בו לאו אלא איסור עשה בלבד (רש"י שם ד"ה אבקה של שביעית)]. אדם נושא ונותן בפירות שביעית [שהסחורה בהם אסורה, שנאמר: "וְהִיְתָה שִׁבְתַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאֶכְלָה" (ויקרא כה, ו) - לאכלה ולא לסחורה (ע"ז סב, א)] - לסוף מוכר את מטלטליו, שנאמר: 'בְּשַׁנַּת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תִּשְׁבוּ אִישׁ אֶל אֶחָתוֹ', וסמך ליה: 'וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְּכָר לְעַמִּיתְךָ' וגו'". כלומר: סמיכות הפרשיות הנ"ל באה ללמדנו, שהעובר על מצות שביעית, ואפילו רק על איסור קל שבה, נענש על כך בזה שנאלץ בסופו של דבר למכור את חפציו. כיון שעבר על ציווי התורה וסחר בפירות שביעית, מעניש אותו הקב"ה בכך שגם בחפציו יצטרך לסחור. ומסבירה הגמ', שעל זה הדרך הוא גם המשך כל הפרשיות כאן: תחילה מוכר את מטלטליו. אם לא עשה תשובה והמשיך להחזיק בחטאו ולסחור בפירות שביעית, לסוף מוכר את שדותיו. המשיך לחטוא - מוכר את פיתו, אח"כ מוכר את פתו לאמה (למרות שענין זה לא כתוב כאן בפרשה), אח"כ נאלץ ללוות בריבית, אח"כ נאלץ למכור את עצמו לעבד עברי, אח"כ מוכר את עצמו לגוי, עד שמוכר את עצמו להיות שמש לעבודה זרה. כל הדרגות הללו מפורשות או רמוזות בפרשתנו. התורה מלמדת כאן א"כ, "כמה קשה אבקה של שביעית", עד היכן יכול להדרדר אדם שעבר על איסור קל שבשביעית, ולא עשה תשובה. הגמ' מבארת עוד, שבהתחלה עוד קל לו לעשות תשובה על עבירתו, אבל אחרי ששנה בה, כבר קשה לו לעשות תשובה, כי "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה... נעשית לו כהיתר" (קדושין שם), ולכן המעבר משלב לשלב בשלבי הדרדרותו הוא כמעט הכרחי,

חיינו. גם כשלנו נראים הדברים כעונשים נוראיים, האמת היא שהכל נעשה מתוך רחמים אין סופיים. הלואי והחסדים שלנו היו נעשים מתוך אהבה כזו, כמו האהבה ממנה באים העונשים של הקב"ה. זוהי הנהגת שמים. אבל לנו אין רשות להתנהג בדרך זו, להרע לחוטא כדי לתקנו. וכי אם תראה רופא קוטע את רגלו של מישוהו, תהיה רשאי גם אתה ללכת ולקטוע רגלי בני אדם ח"ו? הרופא קוטע את הרגל, כי הוא יודע שהדבר דרוש והכרחי, אבל לך אסור לקטוע רגל, שכן אינך יודע היכן הדבר דרוש. הקב"ה יודע בדיוק מה העונש הנדרש לחוטא לתיקון נפשו, וגם דואג לו תוך די סבלו, שלא יסבול יותר מהנצרך לו לתיקונו, כפי שראינו לעיל. אבל לך אסור ללכת בדרך זו, להקשות על העבד כדי לתקן את החטא שחטא בפירות שביעית, כי אתה כבשר ודם אינך יכול לדעת בדקדוק מה העונש המגיע לחוטא, וכן אינך עושה זאת מתוך רחמים מרובים כפי שהקב"ה עושה זאת מתוך רחמים. ועל כן, מחוייב אתה לתת לעבד את האוכל הכי טוב ואת היין הכי טוב, "עמך במאכל, עמך במשתה", ואת מלאכת הענישה - להותיר לקב"ה.

להזהר בכבודו של החוטא

עד כדי כך צריך אדם להזהר שלא להרע ולפגוע בזולתו, שגם אם כבר מטיב לזולתו, עתיד הקב"ה להביאו במשפט, אם היתה חלילה גם הרעה כלשהי מעורבת עם ההטבה. "פי אַת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹקִים יָבֵא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נַעֲלָם, אִם טוֹב וְאִם רָע (קהלת יב, יד)... מאי אסור ואם רע? אמרי דבי רבי ינאי: זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא" (הגיגה ה, א), שבתוך המעשה הטוב מעורב גם צד רע. צריך היית לתת לעני את הצדקה בציניעה, בלי לבזותו בפרהסיא, ואם לא עשית כן, יביאך האלקים במשפט על זה.

הרי גם אצל הקב"ה מוצאים, שגם כאשר הוא מעניש, הוא דואג לכבודו של הנענש. הנה, אצל יוסף רואים, שמצד אחד הקב"ה מעניש אותו בעונש נורא, להיות נמכר לעבד במצרים, ואולם בתוך כך, למרות "שאין דרכם של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע" (רש"י בראשית לו, כה), מזמין לו הקב"ה "ארחת ושמעאלים... נשאים נכאת וצרי נלט" (בראשית שם), שהם מיני בשמים. כי כך ראתה חכמתו ית', שלהיות נמכר לעבד למצרים - מגיע ליוסף, ואת זה הוא אכן מקבל, אבל לסבול מריח רע לא מגיע לו, ועל כן דואגים לשיירה מיוחדת של ערבים ש"גמליהם נשאים נכאת וצרי נלט", כדי "שלא יזק מריח רע" (רש"י שם). הקב"ה מעניש אפוא את הראוי לעונש בדקדוק עצום, שבשר ודם אינו מסוגל לו כלל. רק מה שמגיע לחוטא בא עליו, בלא תוספת כלשהי מעבר לכך.

המלאך אומר לבלעם: "פי עֲפָה גַם אֲתָכָה הֲרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֲחַיִּיתִי" (במדבר כב, לג). מסביר רש"י, "ועתה, מפני שדברה (אתונך) והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה... על כן הרגתיך, שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב. שחס המקום על כבוד הבריות". והנה, בלעם הרשע הוא מאלה שאין להם חלק לעוה"ב (משנה סנה' צ, א). ואמרו חז"ל, שאף שכל אלה שאין להם חלק לעוה"ב אין

לי עבד למכור", אלא יש למכרו בצנעה. ואחרי שכבר נמכר לעבד, "לא תרצה בו בפרך" (שם, מג) - אסור לבקש ממנו עבודה שאינה דרושה לי, רק בשביל להעסיק אותו, למשל: לבקש ממנו להכין לי כוס תה חם, בעוד שאינני מעוניין כלל לשתות כרגע (עי' רש"י שם). כמו כן אסור להטיל עליו עבודה שאין לה קצבה, לומר לו: עבוד כאן בשדה עד שאחזור מן העיר (רמב"ם הלכ' עבדים פ"א ה"ו). מותר לצוות עליו לעבוד שם שעה, או שעתים, או עד שתשקע השמש כני בלילה אסור להעבירו (קידושין טו, א), אבל לא עד שאחזור מהעיר, כי אז הוא איננו יודע אם אחזור בעוד רבע שעה או בעוד שלוש שעות, והרי זו עבודה שאין לה קצבה, שאף היא אסורה משום "לא תרצה בו בפרך". כמו כן אסור להטיל עליו עבודה שלא במקצוע שלו. אם העבד הוא נגר במקצועו, אין להעסיקו בחייטות או בעבודות אחרות (רמב"ם שם ה"ז). בנוסף לכך צריך העבד להיות "עמך במאכל ועמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן" (קדושין כ, א). אם אתה אוכל בשר טרי, חייב אתה להאכיל גם את עבדך בבשר טרי. אם אתה שותה יין משובח, חייב אתה להשקות גם את עבדך ביין כזה. הג"ר שלום שבררון זצ"ל אף חידש ואמר, שאם יש לאדון שטריימל אחד בלבד, חייב לתת אותו לעבדו (שכן עם ילבשנו הוא בעצמו, נמצא שאינו מקיים את החיוב של "עמך", שהרי אין לו שטריימל נוסף עבור עבדו), וכן אם יש לו שעון זהב אחד בלבד, חייב לתת אותו לעבדו. ואולם הרב זצ"ל חלק על זה ואמר שכולי האי אין חייבים. אבל עכ"פ קרוב לזה חייבים, "עמך במאכל ועמך במשתה". כל זה אם נמכר לישראל. ואם נמכר לגוי, מצוה אותנו התורה: "לא ירדנו בפרך לעיניך" (כה, נג), איננו רשאים להניח לגוי (אם ידינו תקיפה עליו) לרדות בו בפרך (רמב"ם שם ה"ו), ובהקדם האפשרי יש לגאלו מידו. "אָחָד מֵאֲחֵינוּ יִגְאָלְנוּ, או דדו או כן דדו יגאלנו" (כה, מח-ט), כדי שלא יטמע בין הגויים (רש"י שם). הרי לפנינו, שגם אם העברין ממשך וחוטא פעם אחר פעם ויורד מדרגה אחר מדרגה, בכל זאת דואגת לו התורה בכל שלבי הדרדרותו, בכל מה שאפשר לדאוג לו.

לא לעזור לקב"ה להעניש את החוטא...

מצד שני, אותה תורה ממשיכה בפרשה הבאה ואומרת, שבגלל אי שמירת השמיטה עלולים ח"ו לבא דברים קשים מאד על עם ישראל. הקב"ה מחריב חלילה את מקדשו ומגלה את ישראל מעל אדמתם ועוד דברים, והכל בגלל אי שמירת השמיטה - "אֲזַ תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שְׁבַת־תִּיהָ כֹּל יְמֵי הַשָּׁמָה" (כו, לד, ועי' רש"י שם).

כיצד יתכן שאותה תורה שנוהגת ברחמנות רבה כ"כ בחוטא בפירות שביעית, גוזרת עונשים חמורים כ"כ על כלל ישראל בגלל אותה עבירה עצמה? התשובה היא, שאין זו סתירה ואין זו שאלה. הקב"ה עושה הכל לטובה, וגם העונשים שמביא הקב"ה על האדם אינם באים אלא מתוך חסד ורחמים גדולים ומרובים, כדי לתקן את החטא, כרופא הקוטע את רגלו של חולה, כשרואה שהדבר הכרחי להצלת

אחר שיגיע לכלל הכרה, עד כמה החטא הוא מגונה, עד כמה היה יכול להיות צדיק ולא היה, יראה מה היה החזון אי"ש, מה היה חכם זה, מה היה חכם אחר, ומה אני הייתי. אפילו הצדיקים, שעתידי הקב"ה לעשות לכל אחד מהם חופה לפי כבודו, יהיו נכונים זה מחופתו של זה (ב"ב עה, א), כי אמנם למדתי, אבל יכולתי להתפלל כמו פלוני ולא התפללתי, ויכולתי לתת צדקה כמו אלמוני ולא נתתי, יכולתי לעשות חסד ולא עשיתי, ועל כן אפילו הצדיקים נכונים זה מחופתו של זה. ממה נכונים? מן האש הגדולה הזו של הבושה - "אוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה כלימה" (שם). כל שכן שהרשעים יהיו מלאי בושה על כל מה שעשו. הרי שהבושה היא דבר קשה מאד, קשה כגיהנם, וא"כ צריך עד כמה שאפשר למנוע בושה מן הזולת בעוה"ז, לרדת לנבכי נפשו ולתת לו את הכבוד שהוא מצפה לו, עד כמה שהדבר ניתן.

עוד מסופר על החזון אי"ש (מעשה איש' ח"א עמ' קצג), שפגש פעם גר צדק גלמוד ואומלל, שהתמרמר על כך שאין הבריות מכבדים אותו כראוי. מדמעותיו ניכר היה כאבו העמוק. ניחמו החזו"א וביקש לכבדו בניגון. התחיל לשורר ולרקוד כנגדו, כדי לשמחו ולתת לו הרגשה טובה. גם על גדולים אחרים ישנם ספורים רבים, כיצד יצאו מגדרם כדי לשמח ליבות בני אדם. הרי אגרת הגר"א (לפי הנוסח המתוקן) מסתיימת במילים: "זוהי רוב התורה לשמח לאדם". ענין גדול הוא לשמח את הבריות ולגרום להם הרגשה טובה ונעימה. ועל שני אנשים שאליהו הנביא אמר עליהם לרבי ברוקא שהם בני עוה"ב, אומרת הגמ' שזהו מפני שהיו משתדלים תמיד לבדח אנשים עצובים (תענית כב, א).

מדוע נצטוו ישראל על שילוח עבדים לפני מצוות

אחרות?

מיד אחרי מתן תורה (שמות כ) מצוה התורה: "פִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי, שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבְשִׁבְעַת יָצֵא לְחֻפְשֵׁי חַיִּים" (שם כא, א). שאל חותני, הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל: מדוע דוקא מצנת שחרור עבד עברי, צריכה להיות המצוה הראשונה שמלמד הקב"ה את ישראל לאחר מתן תורה? הרי "אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג" (גיטין סה, א), והיובל לא נהג עד אחר ארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק הארץ (עי' ערכין יב, ב ורמב"ם הלכ' שמיטה ויובל פ"י ה"ב), וא"כ חמישים וארבע שנים עתידיים לעבור אחר מתן תורה עד שיהיה עבד עברי (מ' שנה שהלכו במדבר, וארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק), ושחרורו יהיה לכל המוקדם בעוד שיש שנה! אמנם בני"א לא ידעו זאת בשעת מתן תורה, סבורים היו שעומדים להכנס לא"י בקרוב (וכך היה קורה אלמלא חטאו במרגלים), אבל הקב"ה הרי ידע את שעתידי לקרות, ובכל זאת הוא מצוה אותם כבר עתה על עבד עברי. לשם מה?

יתר על כן: לדעת הירושלמי, לא לאחר מתן תורה נצטוו בפרשת עבד עברי, אלא עוד במצרים נצטוו על כך: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן, וַיִּצְוֵם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרָיִם (שמות ו, יג), על מה צָוּם? על פרשת שילוח עבדים". שכמו שצויה ה' את משה ואהרן אל פרעה על שחרור עבדים, כך צויה אותם אל בני ישראל על שחרור עבדים (ירו'

להרבות לדרוש בגנותם, אבל על בלעם כל מה שאפשר לדרוש לגנותו צריך לדרוש בו (גמ' שם קו, ב), משמע שהוא מקולקל עד לאין שיעור, וצריך לחפש אצלו את כל הצדדים לרעה. ובכל זאת, הקב"ה חס אפילו על כבודו של בלעם, והורג את אתונו, "שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחה ולא יכול להשיב". מגיעים לו כל מיני עונשים, אין לו חלק לעוה"ב, נמצא במדרגה התחתונה של הגיהנם, ובכל זאת הבושה הזאת אינה מגיעה לו, וא"כ הקב"ה דואג לכבודו בדבר הזה. אנו איננו מצוים עד כדי כך. איננו מצוים לדאוג שלא תהיה הלבנת פנים לגוי. אבל הקב"ה בחסדו דואג גם לזה. הכל במשפט. גם החוטא הגדול ביותר איננו נענש יותר ממה שמגיע לו.

ולא רק על כבוד בני אדם חס הקב"ה, אלא אפילו כבודם של דוממים: "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹתַי עַל מִזְבְּחִי, אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֲרֹנְתְךָ עָלָיו" (שמות כ, כג), שלא לנהוג מנהג בזיון באבני הככב (עי' רש"י שם). וגם חזו"ל התיירו כמה וכמה איסורים של דבריהם מפני כבוד הבריות (עי' ברכות יט, ב), שהרי גם הקב"ה חס ביותר על כבודם של הבריות.

להזהר בכבוד הבריות

שמעתי מהרב זצ"ל כמה פעמים, שכבוד הוא הבל הבלים. אין לו שום חשיבות. ואולם, במה דברים אמורים? - בכבוד עצמו. אבל לזולתו - חייב אדם לתת את כל הכבוד האפשרי עד הקצה האחרון. אמנם ממורי ורבי הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל שמעתי שלפעמים גם כבוד של עצמו יש לו מעלה, כי יתכן שיראת שמים של אדם לא תמנע את האדם מלעשות מעשה מסוים, ודווקא הרגשת הכבוד תמנע אותו מלעשותו ("לא לכבודי לעשות עבירה כזאת"), אבל בדרך כלל לא טוב להיות רודף כבוד לעצמו. אבל לזולת צריך לתת את מלוא הכבוד.

מסופר על החזון אי"ש, שבא אליו פעם אורח, וכשעמד האורח לצאת, צוה החזו"א על אחד מתלמידיו ללוותו. שאלו אח"כ את החזון אי"ש: האם אורח זה שהיה כאן, תלמיד חכם גדול הוא שמגיע לו הכבוד הזה, לשלוח עמו את אחד התלמידים ללוותו? אמר להם: מצד האמת לא מגיע לו כבוד כזה, אבל הוא (האורח) סבור שמגיע לו, וא"כ יש לתת לו את הכבוד שהוא מצפה לו, כדי שלא יפגע.

והלבנת פנים - חמורה עוד יותר. על פגיעה בכבוד אדם הגורמת להלבין את פניו אמרו חזו"ל: "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" (סוטה י, ב). מה עשיתי לו? לא נגעתי בו! רק הלבנתי את פניו. ואעפ"כ "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים". הפוסקים נחלקו, האם הדברים כפשוטם, שצריך באמת להרג ולא לעבור על איסור הלבנת פני חברו (עי' תוס' שם ד"ה נוח, וב"שערי תשובה" לרבינו יונה, שער ג' אות קלט), או שאין הדברים כפשוטם (כן נראה מהרמב"ם שהשמיט דין זה, וכן מבואר במאירי בסוטה שם). אבל עכ"פ, גם אם אין הדברים כפשוטם, רואים עד כמה איסור זה חמור. העונש הנורא לעתיד לבוא, כל מה שחזו"ל מדברים על גיהנם וכו', עיקרו הוא הבושה הנוראה שיתבייש האדם בעבירות שעשה,

לשואל: "אנא, קבל ממני עשרים רובל אלו במתנה, וקנה לך יין לארבע כוסות". אחרי שיצא השואל מן הבית, שאלה הרבנית את בעלה: "הרי יין לארבע כוסות אפשר לקנות בשלושה או ארבעה רובל, ולמה נתת לאדם זה עשרים רובל?" השיב לה ה"בית הלוי": וכי אינך מבינה? הרי אדם ששואל שאלה כזו, אם אפשר לקיים מצות ארבע כוסות בחלב, לא רק יין אין לו לחג, אלא גם בשר אין לו! לכן נתתי לו סכום הגון, כדי שיקנה גם בשר, ולא רק יין!... וזהי דוגמא מאלפת, עד כמה צריך לפעמים להיות חכם ונבון כדי להרגיש את השני. במיוחד מוטל ענין זה על רב מורה הוראה, לשים לב לא רק לשאלה, אלא גם למה שמסתתר מאחורי השאלה...

אל הג"ר שמואל מסלנט זצ"ל באה פעם אשה עניה עם שאלה בתרנגולת שחווטה, האם התרנגולת כשרה או טרפה. בדק ר' שמואל את התרנגולת, וראה שקשה מאד להכשירה. מצד שני, לא רצה לקלקל לאשה השואלת את שמחת החג (או השבת). אם התרנגולת אסורה באכילה, מה תאכל עניה זו בחג? נכנס למטבח, הוציא תרנגולת אחרת שהיתה לו שם, נתן לאשה ואמר לה: "תרנגולת זו כשרה ללא חשש"!... ומה יאכל ר' שמואל בעצמו?... ה' יעזור, יהיה לו. וגם אם לא יהיה לו, העיקר שלא ישאיר אשה עניה בלי עוף לשבת או ליו"ט. גם זוהי דוגמא נאה, כיצד צריך להרגיש את השני.

בימים האלה, ימי ספירת העומר, מתו תלמידי ר' עקיבא על שלא נהגו כבוד זה בזה (יבמות סב, ב). ראוי אפוא להתחזק בדבר זה, במיוחד בימים אלו. להרגיש את השני, וממילא אז קל יותר לכבדו. אם אי זהירות בכבוד הבריות גרמה לחורבן המקדש (גיטין נה, ב - נו, א), אפשר שאם נתחזק בדבר זה, במתן כבוד זה לזה, יסייע הדבר להביא לבנין בית המקדש במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

ר"ה פ"ג ה"ה). [וכך רמוז גם בירמיהו (לד, יג-יד)]. נשאלת א"כ שוב אותה שאלה, וביתר תוקף: הרי כרגע אין לאיש מבני ישראל עבר. הם עצמם עוד עבדים למצרים! מהי אם כן הדחיפות הזו, לצוות אותם כבר עתה על שיחרור עבדים שאין להם, ולא יהיו להם עד שיגיעו לארץ ישראל?

התשובה לזה - אמר חותני זצ"ל - היא, שרצה הקב"ה לצוות את ישראל במצוה זו בעודם נמצאים תחת הרושם הקשה של עבדות מצרים, ומרגישים היטב מהי עבדות. על ידי זה יבינו היטב, מדוע מצוה אותם התורה לתת יחס הגון לעבד; להתנהג אליו פראוי בשנות עבדותו, ובסיומן - להוציאו לחפשי ללא כל עכוב. אמנם גם אם הקב"ה יצוה אותם על שילוח עבדים לאחר זמן רב מיציאת מצרים הם ישמעו לו, אבל כשגם ה' רגש משתתף עם השכל בהכנת הדברים, הדברים מתקבלים אחרת. לכן מצוה אותם הקב"ה על ענין זה, כשהרגשת קושי העבדות עוד חזקה אצלם¹. [וכן מצינו ביחס לאיסור לחיצת הגר: "וְגֵר לֹא תִלְחָץ, וְאִתָּם יִדְעָתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שם כג, ט). הרי הייתם גרים במצרים, ויודעים אתם הרגשת גר מהי, וא"כ מבינים אתם היטב מדוע מצוה אני אתכם שלא ללחוץ את הגר].

"להרגיש" את העני

בדומה לנ"ל, מסופר על הג"ר אליהו חיים מייזל זצ"ל, רבה של לודז', שדפק פעם על דלת ביתו של עשיר אחד לביל חורף קר, כדי לבקש ממנו תרומה עבור עצי הסקה לעניים. כשפתח העשיר את הדלת והזמין את הרב להכנס, התעלם הרב מן ההזמנה, והתחיל לשוחח עם העשיר כשהוא נשאר לעמוד בפתח הבית והדלת פתוחה: מה שלומך? מה שלום הגברת? מה שלום הילדים? איך המסחר? איך הבריאות?... העשיר רועד מקור, ור' אליהו חיים ממשיך לשוחח עם העשיר בפתח הבית, ואינו נכנס. לבסוף אזור העשיר אומץ, ואמר לרב: מדוע עומד כבוד הרב בקור? יכנס פנימה, ושם אענה לו על כל שאלותיו. אמר לו ר' אליהו חיים: "בנוגע למגבית עבור עצי הסקה לעניים אני בא, ועל כן העמדתך בקור, כדי שתחוש מעט את הקור הנורא, שהוא מנת חלקם של העניים שאין ידם משגת לקנות לעצמם עצים להסקה". כי כל זמן שלעשיר חם והוא אינו מרגיש את הקור על בשרו, הוא אינו מבין עד כמה זקוקים העניים להסקה, ועלול לתרום עבורם סכום זעום בלבד. לעומת זאת, אם ירגיש את הקור חודר אל עצמותיו, אפשר שיחם לבבו לתרום סכום כסף גדול יותר. הרגשת צרתו של העני עשויה לשנות את היחס אליו לטובה, יותר מיד י עת צרתו בלא להרגיש אותה.

לפעמים יש צורך בחכמה מיוחדת כדי "להרגיש" את השני. למשל, מסופר על ה"בית הלוי" זצ"ל, שבא אליו פעם יהודי בערב פסח, ושאל אותו: "מֵאַחַר וְאֵין לִי כֶסֶף לְקִנּוּת יַיִן לָאַרְבַּע כּוֹסוֹת, הָאֵם אוֹכֵל לְקִיִּים אֶת מִצּוֹת אַרְבַּעַת הַכּוֹסוֹת בְּחֵלֶב?" הוציא ה"בית הלוי" עשרים רובל מכיסו, ואמר

1. ועי' רמב"ן (שמות כא, ב) שיישב קושיא זו באופן אחר, (והוא, שיש במצוה זו המשך מסויים ויחס לעשרת הדברות, ע"ש).